

1501. Toplantısı, 11-13 Haziran 2024 (DH)

İnsan hakları

H46-33 İzzettin Doğan ve Diğerleri (Başvuru No. 62649/10) ve Mansur Yalçın ve Diğerleri (Başvuru No. 21163/11) / Türkiye

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının icrası

Referans belgeler

DH-DD(2024)344, CM/Del/Dec(2023)1468/H46-32

Uygulama	Dava	Yargı kararı	Finalde	Sınıflandırma için gösterge
62649/10	İZZETTİN DOĞAN VE DİĞERLERİ	26/04/2016	Büyük Daire	Karmaşık sorun
21163/11	MANSUR YALÇIN VE DİĞERLERİ	16/09/2014	16/02/2015	Karmaşık sorun

Davanın Niteliği

İzzettin Doğan ve Diğerleri davasında tespit edilen ihlal, yetkililerin Alevi inancının dini niteliğini ve Alevi toplumunun özerk varlığını haksız bir şekilde inkar etmesinden kaynaklanmıştır ve bu durum, özellikle Alevi ibadethaneleri (*cemevleri*) ve dini liderler için devlet finansmanı ve sübvansiyonları açısından çok sayıda olumsuz ve ayrımcı sonuçlara yol açmıştır¹ (tek başına ve 14. madde ile birlikte ele alındığında 9. maddenin ihlali).

Mansur Yalçın ve Diğerleri davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ilk ve orta dereceli okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olması ve sadece sınırlı muafiyet imkanı bulunmasının, "Sünni İslam dışında bir dini veya felsefi inanca sahip ebeveynlerin çocukları için uygun imkânlar sunmadığını" tespit etmiştir² (1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlali).

İnfaz Durumu

Komite'nin önceki kararlarına cevaben sunulan bilgiler aşağıda özetlenmiştir (DH-DD(2024)344).

Bireysel önlemler

İzzettin Doğan ve Diğerleri davasındaki bireysel önlemler, genel önlemlerle bağlantılıdır.

Mansur Yalçın ve Diğerleri davasının Haziran 2023'teki son incelemesinde Komite, başvuranların çocuklarının ilkökul ve ortaokul eğitim yaşını geçmiş olduklarını ve bu nedenle bireysel tedbirlere gerek olmadığını hatırlatmıştır.

Genel önlemler

1) Alevi inancının tanınması ve mensuplarına eşit muamele (*İzzettin Doğan ve Diğerleri*)

Haziran 2023 DH toplantısında Komite, Devlet tarafından sağlanan dini kamu hizmetlerindeki dengesizliği kısmen ortadan kaldıracabilecek son gelişmeleri memnuniyetle karşılamış ve yetkilileri bu önlemlerin pratikteki etkileri hakkında bilgi vermeye davet etmiştir. Komite ayrıca, 2010 yılında Alevi açılımı çalıştaylarının nihai raporunda oybirliğiyle alınan tavsiyeleri de dikkate alarak, alınan tedbirlerin Alevi toplumunun karşılaştığı, dini

¹ *İzzettin Doğan ve Diğerleri*, §§ 92, 95, 126, 135.

² *Mansur Yalçın ve Diğerleri*, § 77.

liderlerinin tanınmaması ve bağış veya devlet yardımı alamaması gibi diğer yasal, örgütsel veya mali sorunları ele alıp almadığına ve ne ölçüde ele aldığına ilişkin değerlendirmelerini sunmaları için yetkililere çağrıda bulunmuştur.

Aşağıda özetlenen eylem planında (DH-DD(2024)344) güncel bilgileri sağlamış olan yetkililer gerekli tüm genel önlemlerin alındığını ve Komite'nin bu karara ilişkin denetimini sonlandırması gerektiğini düşünmektedirler.

a) Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı'nın kurulması

Yetkililer, *İzzettin Doğan ve Diğerleri* davasının icrası için gerçekleştirilen kapsamlı reform sürecine atıfta bulunmuştur. Bu süreç, Adalet Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcileri, Alevi-Bektaşî konularında çalışan akademisyenler ve Alevi sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubunun sonuçlarını takiben 2022 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı "Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı"nın ("Başkanlık") kurulmasını içermektedir. Alevi toplumuna talepleri için kurumsal bir muhatap sağlayan Başkanlık³, *cemevlerindeki* ihtiyaçların belirlenmesi ve hizmetlerin etkin bir şekilde uygulanmasının koordine edilmesi, *cemevi* hizmetlerinin yürütülmesi için yerel yönetimlere fon tahsis edilmesi ve Alevi-Bektaşîlikle ilgili ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmaların kolaylaştırılması ve desteklenmesinden sorumludur. Kuruluşundan önce, 2018 yılında devlet yetkilileri sivil toplum temsilcileriyle birlikte 58 ilde 1.656 *cemevini* ziyaret ederek Alevi topluluklarının ihtiyaçlarını tespit etmiş ve *cemevlerinin* inşası ve bakımı başta olmak üzere taleplerini toplamıştır. 2018'deki ziyaretler sırasında elde edilen bulgular doğrultusunda, 2022 itibarıyla yedi cemevinin inşasına başlanmış ve dört cemevi de hizmete açılmıştır.

3 Şubat 2023 tarihinde Başkanlığa bir başkan atanmıştır. Başkanlık bünyesinde beş farklı daire başkanlığı kurulmuş ve her birine bir daire başkanı atanmıştır. Mevzuat, Başkanlığın çalışmalarını değerlendirecek ve tavsiyeleriyle birlikte raporlayacak, bir başkan ve 11 üyeden oluşan bir danışma kurulu öngörmektedir. Cumhurbaşkanı, danışma kurulu üyelerini, Alevi-Bektaşîlik yolunda temayüz etmiş kişiler arasından üç yıllık bir süre için atayacaktır. Danışma kurulunun çalışma usullerine ilişkin bir yönetmelik Ocak 2024'te kabul edilmiş ve Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Yetkililer bu yönetmelikle "Danışma Kurulu'nun [...] Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünü daha verimli ve etkili hale getireceğini" beklemektedir. Başkanlığın kurulmasıyla birlikte Alevi-Bektaşî vatandaşların ihtiyaç duyduklarında devlet desteğinden yararlanabilecekleri değerlendirilmektedir.

Başkanlık, kuruluşundan bu yana *cemevlerine* 2.012 ziyaret gerçekleştirmiş ve 1.245 *cemevinden* bakım ve arazi tahsisi talepleri almıştır. Son depremde hasar gören 55 *cemevinin* bakım talepleri 2023 yılında yerine getirilmiş olup, depremden etkilenen bölgelerin dışında kalan 24 cemevinde ise çalışmalar devam etmektedir. Başkanlık ayrıca 2024 yılında 475 *cemevinin* bakımını yapmayı planlamaktadır.

Yetkililer ayrıca Alevi toplumuna yönelik kültürel ve dini faaliyetler hakkında da bilgi sunmuştur. Devlet tarafından finanse edilen Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun farklı kanallarında beş farklı program yayınlanmıştır. 2023 yılında ve 2024'ün ilk çeyreğinde, Başkan, kamu görevlileri ve akademisyenlerden oluşan geniş bir katılımcı yelpazesıyla 11 konferans, çalıştay ve etkinlik gerçekleştirilmiştir. 2024'ün geri kalanında beş sempozyum daha planlanmaktadır. Alevi-Bektaşî inancıyla ilgili çalışmalar ve yayınlar için Başkanlık bünyesinde bir kütüphane kurulacak, ayrıca bu konudaki akademik çalışmalar için yılda iki kez hakemli bir dergi çıkarılacaktır.

b) Alevi inancı mensuplarının diğerlerine sağlanan sübvansiyonlar ve yardımlar bakımından eşit muamele görmesi

Alevi-Bektaşî toplumunun, devlet yardımlarından ve Sünni İslam'ı benimseyenlerin yararlandığı diğer yardımlardan yararlanmasını sağlayarak eşit muamele görmesini sağlamak amacıyla bazı ek mevzuat değişikliği kabul edilmiştir. Bu sayede Komisyon, Haziran 2023'te, *cemevlerinin* aydınlatma masraflarının Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesinden devlet tarafından karşılanmasını öngören mevzuat değişikliklerinin kabul edilmesinin ardından, *cemevlerinin* aydınlatma masraflarından muaf tutulmamasının ayrımcılık teşkil ettiğine ilişkin *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı* davasını kapatmıştır.

2022 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle belediyelere ve il özel idarelerine *cemevi* yapma ve gerekli bakım ve onarım işlerini yürütme görevi verilmiştir. İmar planlarının hazırlanmasında *cemevlerinin* inşası için yeterli alanların ayrılmasını sağlamak amacıyla Şehir Planlama Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Belediyeler Kanunu'nda yapılan değişiklikle, su giderlerinin belediyeler tarafından ya tamamen karşılanması ya da indirim yapılması öngörülmüştür.

³ Karşılaştırma için, ibadet yerlerinin idaresi de dahil olmak üzere İslami inanç konularıyla (uygulamada ana akım Sünni inançla) ilgilenen Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakan'a bağlı genel idarenin bir parçasıdır.

Son olarak, elektrik ve su giderlerinin karşılanmasına ek olarak, Mayıs 2023'te yapılan bir mevzuat değişikliğinin ardından *cemevleri* doğalgazı ücretsiz olarak kullanabilmektedir.

c) Alevi ibadethanelerinin ve dini liderlerinin tanınması

Kamuya açık bilgilerden, Yargıtay'ın 2018 yılında verdiği bir ilamda⁴, *cemevlerinin* Alevi toplumu için ibadethane olduğu sonucuna vardığı anlaşılmaktadır. Temyiz Mahkemesi bu sonuca varırken, *Zengin/Türkiye* davasındaki bulgularını ve *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı/Türkiye* davasını dikkate almıştır.⁵

Alevi inancına mensup dini liderlerin kamu görevlisi olarak istihdam edilmesine olanak sağlamak amacıyla, Kasım 2022'de 6364 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar"a Alevi-Bektaşî *cemevi* lideri ve uzman pozisyonları eklenmiştir. 2023 yılında bu kadrolara ilişkin usul ve esaslar Bakan Onayı ile belirlenmiştir. Bugüne kadar Alevi-Bektaşî önderliği için 756 talepte bulunulmuş olup, bunların değerlendirilmesi devam etmektedir. Yetkililere göre bu, Alevi-Bektaşî dini liderlerinin tanınmasına yönelik bir adımdır.

2) Zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri (Mansur Yalçın ve Diğerleri)

Komite, Haziran 2023 DH toplantısında, yetkililerin AİHM tarafından tespit edilen eksiklikleri gidermek için herhangi bir önlem almadıklarını derin bir üzüntüyle kaydetmiştir. Bu nedenle, Türk eğitim sisteminin, çoğulculuk ve tarafsızlık ilkelerine saygı göstererek, Devletin farklı dinler, mezhepler ve inançlara karşı tarafsızlık ve yansızlık görevini yerine getirmesini sağlamak için gerekli önlemleri almasını ve Sünnî İslam dışında bir dini veya felsefi inanca sahip ebeveynlerin çocuklarına, öğrencilerin ebeveynlerinin dini veya felsefi inançlarını açıklamak zorunda kalmadan zorunlu din eğitiminden vazgeçmeleri için uygun seçenekler sunmalarını şiddetle teşvik etmiştir.

Zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri konusunda somut bir ilerleme sağlanamaması nedeniyle, Komite tarafından değerlendirilmek üzere bir ara karar taslağı hazırlanması hususunda Sekreterliğe talimat verilmiştir.

Buna cevaben yetkililer, buradaki asıl meselenin bu derslerin içeriği olduğunu ve gerekli tarafsızlık, nesnellik ve çoğulculuk kriterleri yeni müfredata yansıtıldığı için, bu derslerden muafiyet kapsamının genişletilmesine gerek olmadığını altını çizmektedir. Onlara göre, derslerin zorunlu olması kendi başına Sözleşme standartlarına aykırı değildir.

Buna cevaben yetkililer, buradaki asıl meselenin bu derslerin içeriği olduğunu ve tarafsızlık, nesnellik ve çoğulculuk kriterlerine yeni müfredatta yer verildiği için bu derslerden muafiyet kapsamının genişletilmesine gerek olmadığını vurgulamışlardır. Yetkililerin bakış açısına göre, derslerin zorunlu olması tek başına Sözleşme standartlarına aykırılık oluşturmaz. Yetkililer, 2018/2019 eğitim-öğretim yılında yürürlüğe giren mevcut müfredatın tarafsızlık, objektiflik ve çoğulculuk kriterlerini karşıladığı ve AİHM'in bulguları ve Toledo Kılavuzunun İlkeleri ile uyumlu olduğu yönündeki önceki beyanlarını yinelemiştir.

Yetkililer, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin güncel müfredatının, Alevi-Bektaşî toplumu da dâhil olmak üzere farklı geçmişlerden gelen kamuoyu, akademisyenler ve STK'ların geniş yelpazedeki görüşleri dikkate alınarak hazırlandığını yinelemektedir. Ders kitaplarında Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Sünnilik dahil 18 dini inanç ve ibadete ayrılan 186 sayfanın 21 sayfasında Alevilik ve Bektaşîlikten bahsedildiğini ve bu oranı dikkate değer bulduklarını belirtmektedirler.

Yetkililer, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2024 yılının üçüncü çeyreğinde uygulamaya geçecek olan "Türkiye'nin Yüzyıllık Eğitim Modeli" kapsamında öngörülen müfredat için çalışmalarını sürdürdüğünü belirtmektedir.

Son olarak yetkililer, Anayasa Mahkemesi'nin *Hasan ve Eylem Zengin* ile *Mansur Yalçın ve Diğerleri* davalarındaki tespitlerine atıfta bulunarak, sistemin, çocuklarının din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini almamasını isteyen ebeveynlere etkili bir muafiyet prosedürü veya alternatif çözümler sunmadığına hükmettiği 7 Nisan 2022 tarihli kararını hatırlatmaktadırlar. Anayasa Mahkemesi bu sonuca varırken, sadece Hristiyan veya Yahudi inancına mensup öğrencilerin bu derslerden muaf tutulmasına izin veren ilgili prosedürü incelemiştir.

Kamuya açık bilgilerden, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 26 Nisan 2024 tarihinde, *diğerlerinin* yanı sıra, zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri için revize edilmiş olan ve "Din ve Ahlak Bilgisi", "Peygamberimizin Hayatı", "Temel Dini Bilgiler" ve "Kur'an-ı Kerim" olmak üzere dört farklı din eğitimi dersine yer veren "Türkiye'nin Yüzyıllık Eğitim Modeli" taslak müfredatını yayınladığı anlaşılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, taslak müfredatın yayınlanmasının ardından bir hafta içinde kamuoyunu görüş bildirmeye davet etmiştir.

⁴ Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, Esas No. 2016/17500, Karar No. 2018/6192, 31/05/2018.

⁵ Ibid.

Alevi Felsefe Merkezi Derneği (DH-DD(2024)439), Norveç Helsinki Komitesi İnanç Özgürlüğü Girişimi (DH-DD(2024)479) ve altı STK tarafından yapılan Kural 9(2) başvuruları (DH-DD(2024)510) ve yetkililerden gelen cevap (DH-DD(2024)551)

İzzettin Doğan ve Diğerleri davasıyla ilgili olarak STK'lar, mevzuat değişikliklerinin ve Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığının kurulmasının, Alevi inancının İslami bir mezhep olarak tanınması veya *cemevlerinin* ibadethane olarak kabul edilmesi anlamına gelmediğini savunmaktadır. *Cemevlerinin* inşası artık yerel valilerin kararına tabidir. STK'lar ayrıca Alevi dini liderlerin eğitimi için bir çözüm bulunamadığını ve Başkanlığın şimdiye kadar sadece 40 personel atadığını iddia etmektedirler. STK'lar ortak sunumlarında birçok Alevi grubun bu Başkanlığın kurulmasına karşı çıktığını ve bunun Alevi inancının dini bir mezhepten ziyade bir kültür olarak tanınması anlamına geldiğini iddia etmektedir. Dahası, Başkanlığın kurulmasına ilişkin istişare sürecinin üç ana Alevi grubunu içermemesini eleştirmektedirler. Başkanlığın henüz aktif olmadığını belirten STK'lar, Danışma Kurulu için atamaların hala tamamlanmamış olduğuna dikkat çekmektedir. STK'lar ayrıca Başkanlığa 2024 yılı için 7,8 milyon avro bütçe ayrılmışken, Diyanet İşleri Başkanlığı'na 3 milyar avro tahsis edilmiş olduğunun altını çizmişlerdir ve Türkiye'nin dini inanç topluluklarının tüzel kişilik kazanmasını sağlayacak bir mevzuat çıkarmasını ve Alevi inancının dini niteliğini tanımayan mevzuatı gözden geçirmesini tavsiye etmektedirler.

Mansur Yalçın ve Diğerleri davasıyla ilgili olarak STK'lar, çocuğun eğitiminde ailesinin dini inançlarının öncelikli olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak eğitimde çoğulcu ve kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmemiş, aksine Diyanet İşleri Başkanlığı personeli okullarda kulüp koordinatörü veya danışman olarak eğitime katılmaya başlamıştır. Ayrıca uygulamada din eğitimi saatlerinin iki saatten dört saate çıkarıldığını belirtmektedirler. STK'lar, mevcut ders kitabındaki 1.800 sayfanın 1.600'den fazlasının Sünni İslam'a ve sadece 186 sayfanın diğer tüm inançlara ayrıldığını savunmaktadır. Ortak görüşlerinde STK'lar, derslerin mevcut içeriğinin din hakkında objektif bir öğretim olmadığını ve bu nedenle derslerin zorunlu kalması halinde ayrımcı olmayan bir muafiyet prosedürünün uygulanması gerektiğini düşünmektedir.

Buna cevaben yetkililer, eylem planlarında yer alan, mevzuat değişikliklerinin ve Başkanlığın kurulmasının *İzzettin Doğan ve Diğerleri* davasında AİHM tarafından tespit edilen eksiklikleri giderecek nitelikte olduğu yönündeki beyanlarını yinelemişlerdir. *Mansur Yalçın ve Diğerleri* davasıyla ilgili olarak, din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin müfredatının Toledo ilkelerine uygun olarak hazırlandığı ve objektivizm ve çoğulculuk ilkeleriyle uyumlu olduğu yönündeki beyanlarını hatırlatmışlardır.

Sekretarya Analizi

Bireysel önlemler

Mansur Yalçın ve Diğerleri davasında başka bireysel tedbirlere gerek yoktur ve *İzzettin Doğan ve Diğerleri* davasındaki bireysel tedbirler genel önlemlerle bağlantılıdır.

Genel önlemler

- *Alevi inancının tanınması ve bu inancın mansuplarına eşit muamele edilmesi*

İzzettin Doğan ve Diğerleri davasında AİHM, ulusal hukuk kapsamında Alevi inancının konumunun birçok olumsuz sonuca yol açtığını ve yetkililerin, Alevi toplumunun taleplerini haksız yere reddetmesine neden olduğunu tespit etmiştir: 1) Alevi vatandaşlara kamu hizmeti (yani Devlet tarafından sağlanan ve finanse edilen) niteliğinde din hizmeti sunulması; 2) *cemevlerine* "ibadethane" statüsü verilmesi; 3) Alevi dini liderlerinin bu sıfatlarıyla tanınması ve Kamu görevlisi olarak istihdam edilmesi; ve 4) Sünni İslam ibadethanelerine sağlanan sübvansiyonların *cemevlerine* de sağlanması.⁶

Son kararında Komite, *diğerlerinin yanı sıra* Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı'nın ("Başkanlık") kurulmasına ilişkin gelişmeleri memnuniyetle karşılamış ve yetkilileri, alınan tedbirlerin Alevi toplumunun karşılaştığı yasal, örgütsel ve mali sorunları ele alıp *almadığına* ilişkin değerlendirmelerini sunmaya davet etmiştir.

Yetkililer tarafından sağlanan bilgiler, yasal reformların önemli bir pratik etkisi olduğunu göstermekte ve Alevi toplumunun şu anda Devlet tarafından sağlanan, finanse edilen ve temel talepleri kapsayan bir dini kamu hizmetinden yararlandığını ortaya koymaktadır.

İbadethanelerle ilgili olarak, Belediye ve il makamlarının yeni kurulan Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı ile koordinasyon içinde *cemevlerinin* yapım ve bakım işlerini yürütmeleri ve çeşitli masraflarının belediyeler veya ilgili bakanlıklar tarafından karşılanması, *cemevlerinin* diğer ibadethanelere benzer şekilde

⁶ *İzzettin Doğan ve Diğerleri*, § 89.

Devlet tarafından sağlanan kamusal bir din hizmetinden yararlandığını göstermektedir. Başkanlık tarafından *cemevlerine* yapılan önemli sayıdaki ziyaret ve bakım ve arazi tahsis masrafları için alınan talepler bu sonucu desteklemektedir. Bununla beraber, Yargıtay'ın 2018 yılında aldığı ve *cemevlerinin* ibadethane olduğunu kabul eden kararı da bu dini topluluğun kamu tarafından tanınmasının bir şekli olarak görülebilir.

Alevi-Bektaşî dini liderleri için sözleşmeli personel olarak bir kadro tahsis edilmesi, Alevi dini liderlerinin tanınması ve devlet memuru olarak istihdam edilmeleri anlamına gelmektedir. Söz konusu makama yapılan yüksek sayıdaki talep, Alevi toplumunun bu girişime katılımını göstermesi bakımından da umut verici bir gelişmedir.

Bu tedbir; Alevi ibadethaneleri, yayınlar, konferanslar ve akademik çalışmalarla ilgili olanlarla birlikte, bu dini topluluğun devlet yardımlarından yararlandığını ve kendilerine devlet ve belediye bütçesinden pay ayrıldığını göstermektedir.

Yetkililer tarafından alınan çok sayıda tedbir, tespit edilen ihlallerin kaynağında yer alan Alevi toplumunun maruz kaldığı olumsuz sonuçların telafisini sağladıklarını göstermektedir. Bu nedenle Komite bu tedbirleri memnuniyetle karşılayabilir ve Alevi toplumunun şu anda Devlet tarafından finanse edilen kamu hizmetlerinden yararlandığını ve bunun da dini kamu hizmetleri şeklinde çoğunluğun İslam anlayışının statüsü ile Alevi toplumu arasındaki "göze batan dengesizliği" giderdiğini not edebilir (kararın 184. paragrafı).

Komite'nin bu incelemesi için Kural 9(2) uyarınca görüş bildiren Alevi örgütleri ve diğer STK'ların işaret ettiği gibi, Alevi inancının dini bir mezhep olarak resmen tanınmadığı ve Alevi Bektaşî Kültür ve *Cemevlerinin* finansmanı ve Başkanlığının Diyanet İşleri Başkanlığı yerine Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görev alanına girdiği doğrudur.

Ancak, Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca, AİHM'in kararlarına uyma yollarını seçmek davalı Devlet'e aittir. Yetkililerin, dini mezheplerin yasal statüsünü tanımlayan ve objektif kriterlere dayalı avantajlar elde etmelerini sağlayan yasal bir çerçeve oluşturmaları bir yol olabilir. ⁷ Yetkililer bunun yerine, Alevi toplumuna bir kamu hizmeti ve pratik faydalar açısından temel taleplerini karşılayan Devlet sübvansiyonları sağlayan yasal çözümleri tercih etmişlerdir. Sözleşme'nin pratik ve etkili hakları güvence altına almayı amaçladığı durumlarda benimsenen tedbirlerin pratik etkisi ve üye devletlerin genel olarak kararların uygulanmasında ve çeşitli dini cemaatlerle işbirliği biçimlerinin seçiminde sahip oldukları takdir marjı göz önüne alındığında, benimsenen çözümlerin kabul edilebilir bir seçenek olduğu görülmektedir.

Sonuç

Komite, Alevi toplumu ve ibadethanelerinin statüsüne ilişkin olarak olayların meydana geldiği dönemle Başkanlığın kurulması ve diğer yasal tedbirlerin kabul edilmesinden sonraki dönem arasındaki farkları gözönünde bulundurarak Türkiye'nin *İzzettin Doğan ve Diğerleri* davasında AİHM tarafından tespit edilen ihlallerin tekrarlanmamasını güvence altına almak için yeterli ve uygun tedbirleri kabul ettiğini düşünebilir. *Bu nedenle*, bu davaya ilişkin incelemenin sonlandırılmasına karar verebilir.

- Zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri

Komite, AİHM'in *Hasan ve Eylem Zengin* kararını verdiği 2008 yılından bu yana zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini ve sunulan sınırlı muafiyeti incelemektedir. ⁸

Komite'nin, yetkilileri Türk eğitim sisteminin, öğrencilerin ebeveynlerinin inançlarını açıklamak zorunda kalmadan, zorunlu din eğitiminden muaf olmak için uygun seçenekler sunmasını sağlamaları yönünde güçlü bir şekilde teşvik eden kararlarına rağmen, yetkililerin muafiyet prosedürünün gerekli olmadığını ve din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin revize edilmiş içeriğinin objektivizm ve çoğulculuk ilkeleriyle uyumlu olduğunu savunmaları son derece endişe vericidir.

Bu bağlamda, *Mansur Yalçın ve Diğerleri* kararında, bu konudaki ilk karardan (*Hasan ve Eylem Zengin*) sonra, derslerin içeriğinde yapılan değişikliklerle ilgili olarak yetkililer tarafından yapılan bir açıklamanın ardından, Mahkeme'nin "uygun bir muafiyet sisteminin yokluğunda, öğrencilerin okulu tarafından verilen dini eğitim ile ebeveynlerinin dini ve felsefi inançları arasında bir çatışmayı önlemenin nasıl mümkün olduğunu anlamakta güçlük çektiğini" ifade ettiği belirtilmelidir (§ 75). Mahkeme, aynı dine mensup kişilerin bile yorum ve uygulama bakımından farklı görüşlere sahip olabileceklerine işaret etmiştir.

⁷ Kararın §§ 130 ve 182'sine bakınız.

⁸ Bu kararın denetimi, başka bir bireysel tedbire gerek olmadığı için bu konunun son incelemesinde kapatılmıştır (Bkz. Nihai Karar CM/ResDH(2023)143).

Benzer şekilde, Anayasa Mahkemesi'nin, 2022 tarihli bir kararında; başvurucunun ebeveynlerin eğitim ve öğretimde dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesini isteme hakkının ihlal edildiği sonucuna varmasının temelinde çocuklarının din kültürü ve ahlak bilgisi dersi almasını istemeyen başvurular için uygun alternatiflerin bulunmaması yatmaktadır.⁹

Revize edilen müfredatın, Türk eğitim sisteminin, Devletin çeşitli dinler, mezhepler ve inançlar karşısında tarafsız ve yansız olma, çoğulculuk ve nesnellik ilkelerine saygı gösterme ve Sünni İslam dışında bir dine veya felsefi inanca sahip ebeveynlerin çocukları için uygun seçenekler sunma görevini yerine getirmesini sağlamak için yetersiz olduğunun Komite tarafından daha önce belirtilmiş olduğu da hatırlatılmalıdır. Alevi toplumunu temsil eden STK'lar ortak sunumlarında, revize edilen mevcut müfredatın hala objektiflik ve tarafsızlıktan yoksun olduğu görüşünü dile getirmişlerdir.

Bu nedenle, din kültürü ve ahlak bilgisi dersi müfredatında yapılan ve öngörülen değişikliklerin, çocuklarının bu dersleri almamasını isteyen ebeveynler için uygun muafiyet prosedürü veya diğer alternatif tedbirlerin yokluğunda, *Mansur Yalçın ve Diğerleri* davasında AİHM tarafından tespit edilen ihlali telafi edemeyeceği görülmektedir. Bu nedenle, Komite bu tür tedbirlerin alınması konusunda ısrarcı olmalıdır.

Mansur Yalçın ve Diğerleri davası için bir ara karar kabul edilmesi önerisi

Genel tedbirlerin kabul edilmesinde somut bir ilerleme kaydedilmemesi nedeniyle ve Komite'nin Haziran 2023 tarihli kararına uygun olarak, Komite'ye taslak ara kararın kabul edilmesi önerilmektedir.

Finansman: SAĞLANDI

⁹ Anayasa Mahkemesi, *Hüseyin El ve Nazlı Şirin El*, §184.